

ВИСНОВОК
НАЦІОНАЛЬНОЇ КОМІСІЇ
ІЗ ЗМІЦНЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ
ТА УТВЕРДЖЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА
щодо правового визначення Голодомору 1932–1933 років
в Україні як геноциду українського народу по відношенню до
визначення, сформульованого у Конвенції ООН про запобігання
злочину геноциду та покарання за нього 1948 року*

Преамбула

Україна як європейська держава має прадавні національні культурні, духовні й правові традиції та досвід державотворення. Важливими віхами у цьому процесі були Київська Русь з політичним та культурно-релігійним центром у Києві (IX–XII століття), Галицько-Волинська та інші князівські держави періоду Середньовіччя (XII–XIII століття), Козацько-гетьманська держава (XVII–XVIII століття), яку вінчала Конституція Пилипа Орлика 1709 року.

Протягом століть український народ прагнув до самостійності, результатом чого стало утворення у 1917–1921 роках незалежної Української держави, яка була визнана рядом європейських країн. 22 (9) січня 1918 року Центральна Рада Української Народної Республіки видала IV Універсал, проголосивши самостійність і незалежність УНР як вільної суверенної держави Українського народу. Однак, суверенітет і територіальна цілісність України стали жертвою агресивних спрямувань більшовицької влади. Український народ з таким становищем не змирився і постійно боровся за свою незалежність. У період з 1921 по 1933 роки в Україні відбулося близько 3000 селянських повстань.

Починаючи з 1928 року більшовицький уряд розпочав масштабний наступ на українську національну свідомість, застосовуючи репресії. У кінці 1920-х років в Україні московським керівництвом було розпочато широкомасштабну кампанію дискредитації, цькування, а згодом і фізичного винищення національної еліти – діячів української науки та культури, духовенства Української автокефальної православної церкви (УАПЦ), керівників промисловості, яка завершилася низкою сфабрикованих Державним політичним управлінням (ДПУ) судових процесів (“Шахтинська справа”, процес Промпартії, процес Народної революційної соціалістичної партії, Українського національного центру, процес Спілки визволення України тощо).

У 1932–1933 роках влада умисно вчинила дії щодо знищення українського селянства як основної субстанції української нації – тотально вилучаючи зерно та всі продукти харчування, а також блокуючи регіони та окремі населені пункти спецвійськами, провокуючи голод. Таким чином,

* Ухвалено на чотирнадцятому пленарному засіданні Комісії (м. Київ, 16 травня 2008 року).

злочинна влада вчинила **геноцид**, у результаті якого загинуло від 7 до 10 мільйонів людей.

1. Правові та історичні підстави визначення Голодомору 1932–1933 років в Україні як геноциду Українського народу

Вперше на державному рівні Голодомор 1932–1933 років було визнано геноцидом Українського народу Постановою Верховної Ради України “Про Звернення до Українського народу учасників спеціального засідання Верховної Ради України 14 травня 2003 року щодо вшанування пам’яті жертв Голодомору 1932–1933 років” від 15 травня 2003 року № 789-IV.

28 листопада 2006 року Законом України “Про Голодомор 1932–1933 років в Україні” Верховною Радою України Голодомор 1932–1933 років в Україні було визнано геноцидом відповідно до Конвенції від 9 грудня 1948 року про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (далі – Конвенція) та цілеспрямованим актом масового знищення людей.

Вказана Конвенція ратифікована Президією Верховної Ради СРСР 18 березня 1954 року.

Згідно зі статтею I Конвенції Сторони визнають, що геноцид незалежно від того, вчинений він у мирний чи військовий час, є злочином, який порушує норми міжнародного права та проти якого вони зобов’язуються вживати заходи запобігання та карати за його вчинення.

Стаття II Конвенції визначає геноцид як “дії, які вчиняються з наміром знищити, цілком або частково, яку-небудь національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку:

- a) вбивство членів такої групи;
- b) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розладу членам такої групи;
- c) навмисне створення для якої-небудь групи таких життєвих умов, що розраховані на повне чи часткове фізичне знищення її;
- d) міри, розраховані на недопущення дітонародження в середовищі такої групи;
- e) насильницька передача дітей з однієї групи в іншу”.

Згідно зі статтею III Конвенції караними є наступні діяння:

- a) геноцид;
- b) змова з метою вчинення геноциду;
- c) пряме або публічне підбурювання до вчинення геноциду;
- d) замах на вчинення геноциду;
- e) співучасть у геноциді.

2. Співвідношення Голодомору 1932–1933 років з об’єктом геноциду відповідно до Конвенції

Згідно з абзацом першим статті II Конвенції геноцидом визнаються дії, які вчиняються з наміром знищити, цілком або частково, яку-небудь національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку.

За визначенням Міжнародного кримінального трибуналу для Руанди під “національною групою” розуміється “об’єднання людей, які мають стійкий правовий зв’язок, як то єдине громадянство та, відповідно, певні права та обов’язки”¹.

“Етнічна група”, з іншого боку, представляє “культурну, лінгвістичну або іншу явно виражену відмінність, притаманну меншині, як то в середині держави, так і поза її межами”².

Таке роз’яснення термінів “національний” та “етнічний” у відношенні до терміна “група”, що застосовується в документах ООН, дає змогу стверджувати про спрямованість політики голодомору проти українців як національної групи та етнічної групи.

При цьому конвенційне визначення геноциду не передбачає наміру знищити всю групу осіб. Достатньо існування наміру знищити частину зазначеної категорії осіб. Конвенція передбачає, що серед такої групи можуть обиратися тільки певні жертви.

Як свідчить практика діяльності міжнародних трибуналів, для кваліфікації злочину геноциду достатньо, щоб суб’єкт злочину мав умисел знищити суттєву частину захищеної групи. При визначенні того, яка частина групи є суттєвою, необхідно застосовувати як кількісні, так і якісні показники. Так, судова палата Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії в рішенні у справі Єлісича (1999 р.)³ наголосила:

“82. /.../ Обрана мішенню частина групи може бути визначена як суттєва або через умисел завдати шкоди більшості групи, про яку йдеться, або найбільш показовим членам такої групи. /.../ Геноцидний умисел, таким чином, може проявлятися у двох формах. Він може полягати у бажанні знищити дуже велику кількість членів групи, і в такому випадку він становитиме намір знищити групу *en masse*. Проте, він може полягати у бажанні знищити менше число обраних осіб з огляду на наслідки їхнього зникнення для виживання цієї групи як такої”.

Про спрямованість Голодомору проти українців як національної та етнічної групи свідчать наступні факти.

Згідно з історичними даними, від голоду найбільш постраждали тодішні Харківська та Київська області (сучасні – Полтавська, Сумська, Харківська, Київська, Черкаська, Житомирська). На них припадає 52,8 % загиблих⁴. Тобто області, найбільш територіально близькі до Росії та в яких проживало найбільш національно свідоме населення. Загалом голод охопив весь Центр, Південь, Північ та Схід сучасної України.

За даними переписів, що подавались Міжнародною комісією по розслідуванню голоду 1932–1933 років на Україні, кількість українців в СРСР зменшилася з 31,195 млн. у 1926 році до 28,111 млн. у 1939 році⁵ (у цей же час кількість росіян в СРСР збільшилась із 77,791 млн. до 99,591 млн., число білорусів – з 4,739 млн. до 5,275 млн.)⁶. Тобто в той час, як кількість росіян збільшилась на 28 %, число білорусів на 11,2 %, число українців зменшилось на 9,9 %. В середньому населення СРСР збільшилось на 16 %. При такому середньому зростанні число українців в СРСР мало б у 1939 році становити близько 36,186 млн. осіб. Отже зменшення кількості українців від 1926 року до 1939 року становило близько 8 млн. осіб.

Окрім того, після голодних 1932–1933 років репродуктивна здатність українського населення різко знизилася, а це ще кілька мільйонів ненароджених. Крім того, ще не враховано доведені факти організованого інтенсивного переселення на територію спустошених голодом українських сіл тисяч сімей з Росії та Білорусії.

Причиною Голодомору стала політика тоталітарного сталінського режиму, головною ідеєю якої було об'єднання всіх націй та народностей СРСР в єдиний “радянський народ” з уніфікованою свідомістю та здійснення “індустріального стрибка” шляхом мобілізації внутрішніх ресурсів.

Українська нація, яка була другою за чисельністю в СРСР, мала величезну культурно-історичну спадщину, власні традиції державотворення, досвід національно-визвольної боротьби, а тому становила серйозну загрозу для імперських намірів керівництва СРСР.

Пробуджена визвольними змаганнями Українського народу 1917–1921 років Україна швидко відроджувалася, маючи при цьому значні людські та економічні ресурси. Політика українізації на кінець 1920-х років вийшла далеко за межі, які було встановлено більшовиками: розширились сфери використання української мови у державному житті країни, в державному діловодстві обов'язково використовувалась українська мова, партійна документація велась також українською мовою. Близько 95 % усіх українських дітей навчались рідною мовою. Українська національна свідомість до того часу набула загрозливих масштабів, Україна намагалася проводити самостійну політику, в тому числі й у міжнародних відносинах. Соціальною опорою цих тенденцій, оскільки Україна була аграрною країною, було саме селянство, яке на 1926 рік становило 80,8 % населення України.

Саме з цих причин основний акцент було зроблено на фізичне знищення української нації, виснаження її матеріальних і духовних ресурсів, тобто винищення селянства (при цьому тоталітарний режим не мав наміру знищувати все українське селянство) як соціальної бази нації, деморалізувавши інтелігенцію і зробивши з селян, що вижили після голоду, покірних колгоспників – робочу силу для розбудови єдиної радянської держави.

На користь наведеного свідчить твердження Й. Сталіна: “Національна проблема, по своїй суті, це селянська проблема”⁷.

Голодомор в УРСР став зразком комбінованого знищення нації. З одного боку, він став методом суцільної колективізації українського селянства, а з іншого – методом політичного підкорення українців. Не випадково Голодомор співпав у часі з припиненням українізації населених українцями регіонів за межами УРСР, а також з масовим знищенням національної інтелігенції безпосередньо в УРСР. Органами державної безпеки в Україні було заарештовано у 1932–1933 роках 199 тисяч осіб проти 119 тисяч за три попередні роки і 71 тисячі за три наступні роки. За межі України примусово було вивезено близько 285 тисяч “розкуркулених” сімей чисельністю близько 1 000 000 людей.

Таким чином, Голодомор 1932–1933 років став відповіддю радянської влади на український культурно-політичний розвиток у межах СРСР.

Наведене дозволило Комісії по розслідуванню голоду в Україні 1932–1933 років при Конгресі США назвати голод 1932–1933 років в Україні геноцидом. Однак таке визначення ґрунтувалося на суб'єктивних судженнях свідків Голодомору, оскільки Комісія, на жаль, не мала доступу до архівів. Крім того, Комісія покликана була встановити факти, а не давати їм правову оцінку.

Юристи, які працювали у складі Міжнародної комісії по розслідуванню голоду 1932–1933 років в Україні, утвореної за ініціативою Всесвітнього конгресу вільних українців, виділили у винищенні голодом національну складову та кваліфікували Голодомор в Україні як геноцид⁸.

Про спрямованість Голодомору проти українців як саме проти нації свідчить і те, що він відбувався не лише в межах території УРСР, а й на Поволжі та Північному Кавказі, де більшість населення на той час становили етнічні українці. Так, за даними перепису населення 1926 року, на Північному Кавказі проживало 3,106 тис. українців, серед них на Кубані 62 % мешканців назвали себе українцями, причому у деяких її районах цей показник перевищував 80 % і навіть 90 %⁹.

Таким чином, дії, які відбувалися на території України у 1932–1933 роках, мають всі підстави бути характеризованими як геноцид, спрямований на знищення національної групи.

3. Відповідність дій, які призвели до Голодомору 1932–1933 років, меті дій, які утворюють склад злочину геноциду відповідно до Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 року

За статтею II Конвенції дії, які нею визнаються геноцидом, вчиняються з наміром знищити, цілком або частково, яку-небудь національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку.

Постановою Верховної Ради України “Про Звернення до Українського народу учасників спеціального засідання Верховної Ради України 14 травня 2003 року щодо вшанування пам’яті жертв Голодомору 1932–1933 років” від 15 травня 2003 року № 789-IV Голодомор визнано наслідком умисних дій тоталітарного репресивного сталінського режиму, спрямованих на масове знищення українського народу.

Про умисел дій тоталітарного режиму свідчать наступні історичні факти.

СРСР мав достатньо запасів продовольства, щоб прогодувати все населення держави. Про це свідчать обсяги експорту (наприклад, у 1930 році СРСР було експортовано 5,8 млн. тон збіжжя; у 1931 – 4,8 млн. тон; 1932 – 1,6 млн. тон; 1933 – 2,1 млн. тон). Хліб вилучався та продавався до інших країн за валюту, яку спрямовували на закупівлю промислового обладнання для індустріалізації. Внаслідок вилучення хліба вже в першій половині 1932 року в деяких районах України почалось голодування. Про це свідчать дані Об’єднаного державного політичного управління (ОДПУ) щодо міграції сільського населення: за станом на середину липня 1932 року з 21 району мігрувало 116 тис. селян. З цього ж часу ЦК КП(б)У почало отримувати інформацію про випадки людо- та трупоїдства¹⁰.

При цьому, коли міжнародній спільноті стало відомо про голод на Україні, влада відкидала всі пропозиції про допомогу інших країн та Міжнародного червоного хреста.

Мотиви Й. Сталіна щодо України розкриваються у його листі до Л. Кагановича від 11 серпня 1932 року: “Саме головне зараз Україна... Якщо не візьмемось зараз же за виправлення становища в Україні, Україну можемо

втратити”¹¹. Небезпеку становила можливість об’єднання голодуючих селян з кадрами КП(б)У, які були проти хлібозаготівель, визнавши їх нереальними. Цього Сталін не допустив: лояльність кадрів КП(б)У утримав терором (боротьба зі “скрипниківщиною”, чистка кадрів КП(б)У), а потенційну армію національного руху фізично винищив голодом¹².

Про свідомість політики щодо знищення українського народу тоталітарним режимом свідчать наступні заходи:

1) 7 серпня 1932 року було видано Указ “Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперативів та зміцнення соціалістичної власності” (“Про 5 колосків”), яким запроваджувався розстріл або 10 років таборів за “крадіжку” зерна з поля. В цей же час введено заборону торгівлі, яка фактично унеможливила придбання селянами хліба;

2) 23 вересня 1932 року прийнято Закон “Про м’ясозаготівлі”, згідно з яким на селян покладался обов’язок щодо постачання м’яса державі;

3) 20 листопада 1932 року було запроваджено натуральні штрафи м’ясом та картоплею за приховання зерна від конфіскації;

4) 6 грудня 1932 року прийнято Постанову Раднаркому УРСР та ЦК КП(б)У “Про занесення на чорну дошку сіл, які злісно саботують хлібозаготівлі”. До таких сіл припинявся підвіз товарів, заборонялась кооперативна та державна торгівля на місці, з кооперативних та державних лавок вивозилися примусово всі товари, повністю припинялися колгоспна торгівля, кредитування, здійснювалося дострокове стягнення кредитів та інших фінансових зобов’язань. Названою Постановою на “чорні дошки” було занесено шість сіл. Крім того, місцеві органи влади додатково занесли на “чорні дошки” 380 колгоспів та 51 село¹³;

5) 14 грудня 1932 року видано Постанову ЦК Компартії та РНК СРСР “Про хід хлібозаготівлі на Україні, Північному Кавказі та у Західних областях”, яка одночасно з проблемою хлібозаготівель різко критикувала українізацію, встановлювала контроль за її проведенням, а також містила вказівку про негайне припинення українізації на Північному Кавказі;

6) 15 грудня 1932 року припинилися поставки промислових товарів у 82 райони УРСР;

7) 29 грудня 1932 року було видано наказ здати колгоспам посівний фонд;

8) на початку 1933 року запроваджено єдині протягом року норми здачі з кожного гектара запланованого посіву заготівель хлібу, соняшника та картоплі. Несвоєчасне виконання зазначених норм каралось грошовим штрафом у розмірі вартості недоїмки та конфіскацією продовольства у розмірі недоїмки. За свідченням очевидців, при збиранні продовольства конфісковувалися без винятку всі продукти;

9) Указами від 13 вересня 1932 року та 17 березня 1933 року селяни закріплювалися за землею та їм заборонялося залишати колгоспи, якщо у них не було контракту, погодженого колгоспним керівництвом;

10) 22 січня 1933 року було видано Директиву ЦК ВКП(б) та РНК СРСР, за якою закривалися всі кордони для селян між Україною і Кубанню та рештою регіонів СРСР. Ця Директива свідчить про те, що голод у той

час був лише на територіях, де проживало українське населення (УРСР та Північний Кавказ), оскільки у сусідніх республіках такої нестачі не було;

11) 23 лютого 1933 року західним кореспондентам було заборонено відвідувати Україну.

Тобто, вилучення всього продовольства означало умисне створення життєвих умов, несумісних з фізичним існуванням.

Наведені безпрецедентні заходи вказують на те, що Голодомор 1932–1933 років не був наслідком засухи (адже очевидно, що засуха не може призвести до повного знищення врожаю, худоби та іншого продовольства) або помилкою влади.

Крім того, за наслідками вчинення зазначених системних дій, спрямованих на винищення українців, не було порушено жодної кримінальної справи, жодної особи не було покарано.

Винищення голодом, яке спрямовувалося проти українських селян, по днувалося з терором проти української інтелігенції (припинення українізації та започаткування русифікації українського населення, репресії щодо членів Компартії України), що свідчить про системність дій проти українців.

4. Поширення положень Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 року на події в Україні 1932–1933 років

В основі питання про застосовність договорів до подій, що мали місце до їхнього укладення, закладено загальний принцип права, за яким закон зворотної сили не має і ніхто не може бути покараний за дії, що не визнавалися колись правопорушенням або злочином.

Цей принцип визнається у системі права більшості держав. Він також знайшов своє відображення, наприклад, у пункті 1 статті 15 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року, в якому зазначається, що “ніхто не може бути визнаний винним у вчиненні будь-якого кримінального злочину внаслідок будь-якої дії або упущення, що, відповідно до діючого в момент його здійснення внутрішньодержавного законодавства або міжнародного права, не вважався кримінальним злочином”.

Разом із тим, у пункті 2 тієї ж статті зазначається, що “ніщо в даній статті не перешкоджає передачі судові і покаранню будь-якої особи за будь-яке діяння або недогляд, що у момент здійснення були кримінальним злочином відповідно до загальних принципів права, визнаних міжнародним співтовариством”.

Предметом Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього є геноцид – злочин проти людяності, тобто такий злочин, що вважався злочином у міжнародному праві і до набрання чинності Конвенцією. Інакше, презумпція правомірності геноциду, хоча б тільки з погляду однієї лише Конвенції, являла б собою замах на самі основи людяності.

Необхідно наголосити на тому, що багатостороння нормовстановлююча Конвенція розроблена в результаті кодифікації звичаєвих норм міжнародного права. Конвенція стала відповіддю на події, що відбувалися раніше і під-

падали під склад цього злочину, як він зафіксований у Конвенції. Варто зазначити, що в самій Конвенції і у документах “підготовчих робіт” деякі події минулого прямо і однозначно кваліфіковані як злочин геноциду.

На підтвердження викладеного вище слід навести той факт, що ще до набрання чинності Конвенцією у Статуті Нюрнберзького міжнародного воєнного трибуналу (стаття 6) і Статуті Токійського міжнародного воєнного трибуналу (стаття 5) в окрему категорію виділено злочини проти людяності: вбивства, знищення, перетворення на рабів, заслання та інші жорстокості, вчинені щодо цивільного населення; переслідування з політичних, расових чи релігійних мотивів з метою здійснення або у зв’язку з будь-яким злочином, незалежно від того, були ці дії порушенням внутрішнього права країни, де їх було вчинено, чи ні.

Повноваження Нюрнберзького трибуналу стосовно злочинів, що були вчинені до набрання чинності Конвенцією про попередження злочину геноциду і покарання за нього, базувались на визнанні геноциду злочином проти людства на основі звичаєвих норм міжнародного права. Саме виходячи з діючих ще до прийняття Конвенції звичаєвих норм та принципів міжнародного права, здійснювалось переслідування та встановлювалась міра покарання за цей міжнародний злочин.

Стаття 28 Віденської конвенції про право міжнародних договорів передбачає, що якщо інший намір не впливає з договору або не встановлений в інший спосіб, то положення договору не є обов’язковими для учасника договору щодо будь-якої дії чи факту, які мали місце до дати набрання договором чинності для визначеного учасника, або щодо будь-якої ситуації, яка перестала існувати до цієї дати.

У той же час наведена норма не виключає зворотної дії договорів, а тільки обумовлює це наявністю бажання сторін договору. Віденська конвенція про право договорів набрала чинності 27 січня 1980 року, тобто вже після вступу в силу Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Але положення Віденської конвенції застосовуються і до Конвенції про геноцид.

Як зазначалось у Консультативному висновку Міжнародного суду від 28 травня 1951 року “Застереження до Конвенції про попередження злочину геноциду та покарання за нього”, принципи Конвенції є обов’язковими навіть для держав, які не приєдналися до неї. При цьому відзначалось, що історія створення Конвенції свідчить, що мета ООН полягала в тому, щоб засудити геноцид та покарати за нього, як за “злочин відповідно до міжнародного права”, пов’язаний з відмовою у праві на існування цілій групі людей, відмовою, з якою не може змиритися совість людства і яка веде до величезних втрат для людства, суперечить законам моральності, а також духу і меті Об’єднаних Націй (Резолюція 96(1) Генеральної Асамблеї від 11 грудня 1946 року). Перший наслідок цієї концепції полягає в тому, що принципи, які закладені в основу Конвенції, є принципами, визнаними цивілізованими народами як обов’язкові для держав, навіть без будь-яких обов’язків. Другий наслідок полягає в універсальному характері як засудження геноциду, так і співробітництва, яке вимагається “для позбавлення людства від цієї жахливої біди (преамбула Конвенції)”.

Підхід Міжнародного суду, згідно з яким геноцид являє собою порушення як договірною, так і звичаєвого міжнародного права, є відправною точкою для формування концепції зобов'язань *erga omnes*, введених в міжнародно-правовий обіг рішенням по справі *Barcelona Traction*. Міжнародний суд по даній справі зазначив, що “повинна бути проведена істотна різниця між зобов'язаннями держав по відношенню до міжнародної спільноти в цілому, та зобов'язаннями, які виникають по відношенню до іншої держави в межах дипломатичного захисту. За своєю природою перші зобов'язання зачіпають всі держави. В силу важливості впливаючих з них прав, всі держави можуть вважатися такими, що мають юридичний інтерес у захисті; зобов'язання, про які йдеться, являють собою зобов'язання *erga omnes*. Ці зобов'язання впливають з сучасного міжнародного права, наприклад, із заборони актів агресії, геноциду...”

Пізніше у справі *Bosnia and Herzegovina v. (Serbia and Montenegro)* Міжнародний суд ще раз відзначив, що права та зобов'язання, втілені у Конвенції, – це права та зобов'язання *erga omnes*¹⁴ і діють вони як норми міжнародного права незалежно від участі в Конвенції, а, отже, поширюються і на випадки геноциду, що сталися в минулому. Зворотна сила норм, зафіксованих у Конвенції, ґрунтується і на природі Конвенції в результаті кодифікації норм міжнародного права, що діяли до її вступу в силу.

Геноцид як найтяжчий міжнародний злочин було віднесено до юрисдикції Міжнародних кримінальних трибуналів *ad hoc* по бувшій Югославії (стаття 4) та Руанді (стаття 2). Крім того, у практиці обох трибуналів розглядалися конкретні справи про обвинувачення у геноциді, які відіграли важливу роль у подальшому розвитку і розумінні основних елементів складу даного злочину (зокрема, справи *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*, *Prosecutor v. Klement Kayishema and George Rutaganda*, *Prosecutor v. Goran Jelešić*).

Крім того, згідно з пунктом “b” статті 1 Конвенції ООН про незастосування строків давності до воєнних злочинів та злочинів проти людяності 1968 року, ратифікованої Президією Верховної Ради Української РСР 19 червня 1969 року, строки давності не застосовуються, зокрема, до злочинів геноциду, визначених в Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року, навіть якщо ці дії не є порушенням внутрішнього законодавства тієї країни, в якій вони були вчинені.

Подібне положення міститься і в статті 1 Європейської Конвенції про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів 1974 року, яка ратифікована Україною 6 березня 2008 року. Так, цією статтею визначено, що кожна Договірна Держава зобов'язується вживати будь-яких необхідних заходів з метою забезпечення незастосування строків давності притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироків, зокрема, у зв'язку із злочинами проти людяності, визначеними в Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, настільки, наскільки вони підлягають покаранню відповідно до її внутрішнього права.

Більш того, стаття 2 Європейської Конвенції про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів 1974 року прямо вказує на те, що її положення застосовуються до правопорушень, учинених

до набрання нею чинності, у випадках, коли в той час строк давності ще не минув. Згідно з міжнародним правом, як зазначалось вище, злочини проти людяності, зокрема геноцид, строку давності не мають.

Враховуючи наведене, події в Україні у 1932–1933 роках підпадають під дію Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього.

Загальні висновки

1. Голодомор 1932–1933 років визнається геноцидом відповідно до Конвенції ООН від 9 грудня 1948 року про попередження злочину геноциду та покарання за нього, передусім пункту “с” статті 2 (навмисне створення для якої-небудь групи таких життєвих умов, що розраховані на повне чи часткове фізичне знищення її).

2. Голодомор був наслідком навмисних системних дій тоталітарного радянського режиму (які знайшли історичне та документальне підтвердження), суть яких полягала у наступному:

1) жорстоке придушення прагнення української нації до незалежності;
2) голодомор селян як засіб знищення соціально-економічної бази української національної ідеї, деморалізуючий фактор для решти українського населення з метою реалізації політики тоталітарного сталінського режиму на знищення української нації як такої для створення єдиної держави з єдиним радянським народом з уніфікованою свідомістю;

3) знищення економічної системи та запровадження особливого режиму проживання:

- масове розкуркулювання селян;
- насильницьке запровадження колективізації селянських господарств;
- виконання планів хлібозаготівель за рахунок саме українських сіл;
- вивезення з території України всіх товарів та засобів проживання, що знаходилися на складах та в магазинах;
- реквізиція у селян всіх запасів продовольства;
- заборона будь-якої торгівлі та ввезення будь-яких засобів для існування;
- заборона будь-якого кредитування та насильницьке повернення всіх кредитів;

4) ізоляція великих територій України та території СРСР, де компактно проживало українське населення:

- позбавлення селян права мати паспорти;
- заборона селянам виїжджати з місць постійного проживання до інших регіонів СРСР;
- арешти та депортація селян, які залишили місце проживання;
- ізоляція території України, а також Кубані та Північного Кавказу, де проживали етнічні українці, від решти території СРСР;
- заборона листування та поширення інформації про фактичне становище в Україні;

5) намагання приховати причини і масштаби трагедії:

- розстріли осіб, відповідальних за виявлення в ході перепису населення 1939 року фактів дискримінації українського населення та його високу смертність;

- заборона в'їзду іноземним журналістам;
- засекречування матеріалів про факти голоду.

3. Права і обов'язки, закріплені в Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року, є правами і обов'язками *erga omnes*. Відповідно до Конвенції ООН про незастосування строків давності до воєнних злочинів та злочинів проти людяності 1968 року та Європейської Конвенції про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів 1974 року ніякі строки давності не застосовуються до злочину геноциду. Тому норми Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року мають ретроспективну дію, а відповідно – поширюються на Голодомор в Україні 1932–1933 років.

4. Міжнародна Комісія по розслідуванню голоду 1932–1933 років на Україні у своїх висновках встановила факти примусової заготівлі зерна, колективізації, розкуркулювання, денационалізації, які стали причиною голоду, та визнала, що геноцид проти українського народу мав місце та суперечив діючим на той час нормам міжнародного права. Висновки Комісії ґрунтувалися на дослідженні матеріалів у засобах масової інформації тих часів, листування дипломатичних місій, акредитованих на той час в Москві, статистичних довідників СРСР та свідченнях очевидців. На жаль, Комісія не мала у своєму розпорядженні даних з архівів КДБ СРСР, які було відкрито пізніше.

5. Голодомор в Україні 1932–1933 років є наслідком цілеспрямованих дій радянської влади і підлягає міжнародному засудженню як злочин тоталітарного комуністичного режиму відповідно до Резолюції ПАРС № 1481 (2006).

6. Визнання Голодомору в Україні 1932–1933 років геноцидом Українського народу відповідає меті Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року, основна мета якої полягає не у юридичному визначенні поняття геноциду, а у забезпеченні невідворотності покарання за нього.

Голова Національної комісії із
зміцнення демократії та
утвердження верховенства права,
Міністр юстиції України

М. Оніщук

¹ William A. Schabas, *Genocide in International Law. The Crime of Crimes* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), “Chapter 3. Groups protected by the Convention”. (Quoted in Serbin, *The Ukrainian Famine of 1932–1933 and the UN Convention on Genocide*, p. 5).

² Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro); Summary of the Judgment of 26 February 2007, p. 9.

³ Prosecutor v. Goran Jelusic, ICTY (Trial Chamber I), Case No. IT-95-10 “Breko”, Judgement of 14 December 1999.

⁴ http://www.president.gov.ua/content/golodomor75_1.html

⁵ за даними 1937 року – 28.388 млн.

⁶ http://www.president.gov.ua/content/goiodomor75_1.html

⁷ “Пролетарская правда” від 22 січня 1930 року. (Цитовано за публікацією “Масовий голод як соціальний геноцид”. – http://news.bbc.co.uk/1/hi/Russian/international/newsid_6161000/6161035.stm)

⁸ С. Кульчицький. Газета “День”, № 192, 20 жовтня 2005 р.

⁹ <http://ukrsvit.kiev.ua/us/gazeta/statii.html.vatra2>

¹⁰ <http://www.archives.gov.ua/Sections/Famine/Publicat/Fam-Pyrig.php>

¹¹ Сталін Кагановичу. Каганович. Переписка. Стор. 273–275.

¹² <http://www.archives.gov.ua/Sections/Famine/Serbyn-2006.php>

¹³ <http://www.loc.gov/exhibits/archives/k3grain.gif>

¹⁴ Application of the Convention on the Punishment of the Crime of Genocide and Herzegovina v. Serbia and Montenegro (<http://www.icj-cij.org/docket/index.php?h1=3&case=91>)